

DESPRE BRAIN NETWORKING

INTERVIU CU DR. IOAN M. CIUMAȘU

Alexandru C. Codreanu: *Bună ziua domnule Ioan Ciumașu. De multă vreme asociez numele dumneavoastră cu conceptul de „brain networking” aplicat diasporei științifice românești. Preocuparea, analizele și soluțiile propuse de dumneavoastră pentru valorificarea „la distanță” a resurselor umane din diaspora științifică românească nu puteau lipsi din analiza noastră „[Cariera din România după o școală în străinătate – Integrarea absolvenților români cu studii în străinătate pe piața muncii din România](#)”.*

Sper ca acest interviu să fie o temă de gândire și, ideal, de acțiune, atât pentru membrii diasporei științifice, cât și pentru autoritățile românești care deocamdată își dau acordul tacit la descompunerea învățământului superior și cercetării românești prin sub-finanțarea cronică a acestora.

În ciuda utilității și a actualității conceptului de „brain networking”, acesta rămâne necunoscut publicului larg din România. Când a apărut acest concept și ce înseamnă acesta din punct de vedere practic? Ne puteți oferi niște modele de implementare cu succes a acestei idei în alte diaspore științifice? Cum ați propune să traducem „brain networking” în limba română?

Ioan M. Ciumașu: *Bună ziua și vă mulțumesc pentru interesul în acest subiect și vă doresc mult succes cu studiul pe care îl faceți.*

Înainte de a răspunde direct la întrebare, aș dori să mă refer pe scurt la fondul subiectului. Sunt de acord că educația și piața muncii în România și în Uniunea Europeană în general sunt subiecte care au nevoie de o atenție mult mai mare decât le este acordată în prezent. Pentru a înțelege potențialul rol al diasporei românești în succesul cât mai mare pe care îl dorim României în următorii ani, este totuși important să pornim de la realitatea că mobilitatea profesională a celor cu calificări înalte (acei așa numiți „highly-skilled” în conversațiile internaționale de specialitate), și în general mobilitatea forței de muncă, este un subiect complex care implică atât calități profesionale, atitudini și decizii individuale, cât și mecanisme și elemente de context social și instituțional care constrâng sau favorizează deciziile individuale. Evident, învățământul românesc este în criză, reforme instituționale importante rămânând a fi făcute, iar alte evoluții pozitive majore sunt de dorit, mai ales mai ales la nivelul atitudinilor și mentalităților. Dar aș încerca să pun lucrurile în perspectivă. Sunt dintre cei care cred că este vorba mai degrabă de frământări instituționale inevitabile pe parcursul transformării și evoluției României în cadrul spațiului de dezvoltare al civilizației occidentale, transformări pe care le împărtășim cu prietenii noștri din restul Europei centrale.

Personal, privind la România pe parcursul ultimilor 15 ani de viață în Europa de vest și interacțiune cu colegii din România, **văd o țară care a parcurs deja un drum foarte lung într-un interval istoric foarte scurt.** Iar România a plecat dintr-o situație mai grea decât alte țări din regiune. Cred că acest lucru indică o anumită tărie și un foarte mare potențial. Există într-adevăr foarte multe frustrări, atât în România, cât și în diasporă, dar trebuie să mergem înainte.

Revenind la întrebarea dumneavoastră, am propus conceptul de *brain networking* în 2005, în cadrul lucrărilor seminarului „*Université dans la Société - UNISO*” (University in Society / Universitatea în Societate) de la Cherbourg, Franța. Am reluat și dezvoltat acest concept în cadrul ediției din 2007 a aceluiași seminar de la Versailles. Reflecția asupra subiectului migrației cercetătorilor științifici (sau „*brain drain*”) a pornit de la experiența mea personală: eram deja eu însumi o parte a diasporei științifice românești (tocmai îmi terminam doctoratul în biotehnologie și chimie analitică la Universitatea Tehnică din Muenchen, Germania, și ajunsesem de scurt timp în Franța), dar căutam să mă implic și în proiecte în/pentru România. La fel ca mulți alții din generația mea, începusem o carieră științifică la un nivel greu de găsit în România acelor ani, și doream bineînțeles să continui cel puțin la acel nivel. Aș dori să subliniez, nu vorbim numai de studii și diplome; subiectul este mai amplu și implică perspectivele de împlinire și progres profesionale. Din conversațiile pe care le avusesem, era clar pentru cei mai mulți dintre noi că, pentru a ajuta România în perioada reformelor și a tranziției, colaborarea la distanță era mai realistă decât o „întoarcere”. Ideea practică era și rămâne aceea că o colaborare inteligentă și eficientă trebuie să valorifice posibilitățile tehnologiilor moderne de comunicare, în special Internetul, pentru a integra puternic centrele de cercetare-inovație și educație românești în circuitul laboratoarelor și proiectelor internaționale de vârf. Evident, între timp, posibilitățile Internetului au crescut enorm, ceea ce întărește caracterul practic al ideii așa cum a fost ea formulată inițial. Cu alte cuvinte, **nu contează unde domiciliazi, contează ce poți face și ce faci practic pentru a ajuta România să devină o țară dezvoltată.** Fiecare proiect contează, mai ales atunci când are ca rezultat creșterea capabilităților de acțiune și afirmare la nivel continental și global, cu consecințe în creșterea performanțelor și calității vieții celor implicați. Conceptul de *brain networking* caută să illustreze acest lucru. Sigur, aici vorbim de România, dar subiectul este relevant pentru toată Europa centrală și pentru toate țările în curs de dezvoltare. Ulterior, am testat aceasta idee cu ajutorul răspunsurilor primite de la un număr reprezentativ (calitativ și cantitativ) de membri ai diasporei. Ancheta s-a desfășurat în 2008. Rezultatele acesteia, publicate în articolul din 2010 („Turning brain drain into brain networking”, *Science & Public Policy* 37, 135-146), au permis două concluzii principale:

- 1) *brain networking* este un concept fezabil pentru diaspora științifică românească atât în termeni motivaționali, cât și practici-manageriali, și
- 2) *brain networking* este preferat de majoritatea celor care au răspuns, deoarece este o variantă mai realistă decât „întoarcerea” fizică. În plus, implicarea unui membru al diasporei în *brain networking* nu exclude varianta continuării carierei sale în România la un moment dat, ba chiar o poate facilita și pregăti. Pun accentul pe „continuare” (în loc de „întoarcere”) deoarece cercetarea științifică și tehnologică este internațională prin însăși natura ei și deoarece vorbim în

spiritul facerii viitorului. **În cercetarea științifică nu te muți într-o țară, și cu atât mai puțin „definitiv”, ci te duci de la un laborator de altul, în funcție de unde ai ceva de făcut, un job sau o misiune care corespunde aspirațiilor tale profesionale. Țările sunt doar un context, mai favorabil sau mai puțin favorabil, dar nu motivul în sine.**

În practică, și ca să aduc cu aceasta ocazie la zi conceptul publicat în 2010, **ideea de *brain networking* ar presupune lansarea unei inițiative la nivelul fiecărei instituții autonome de cercetare-inovație și educație (universitate, institut, etc) de a constitui un punct (un mic departament) de *brain networking* care să aibă misiunea precisă de a face conexiunea în mod susținut și eficient între membrii diasporei și membrii laboratoarelor acelei universități.** La început, acest punct de *brain networking* ar avea rolul să organizeze o campanie de solicitare a manifestării interesului

- a) din partea cercetătorilor științifici (experților în cercetare, inovație și educație) din diaspora științifică și
- b) din laboratoarele instituției respective.

Următorul pas ar trebui să fie organizarea disponibilităților astfel identificate pe categorii relevante (subiecte, expertiză, metode, capacități de laborator, timp oferit - câte ore pe săptămână și la ce nivel de compensație salarială individuală). Generarea sau chiar gestionarea utilizării acestor disponibilități prin proiecte concrete de cercetare-inovație și educație este continuarea logică a acestui demers.

Ulterior, rolul punctului de *brain networking* este să coordoneze dezvoltarea acestui tip de interacțiune, și să contribuie la strategia de dezvoltare și competitivitate a universității. **Ca rezultat practic, instituția care decide să stabilească un astfel de punct de *brain networking* va avea o resursă umană mult sporită, atât cantitativ cât și calitativ, și va fi deschis deja un drum concret și un reper pentru colaborări viitoare cu fiecare din instituțiile internaționale la care membrii activi ai diasporei își au baza profesională.**

Mai departe, calitatea și prestigiul proiectelor depuse de acea instituție spre finanțare vor fi mult sporită, ceea ce duce în mod logic la sporirea resurselor financiare dedicate cercetării-inovației și educației. Odată instituția ajunsă aici, este de așteptat o creștere a volumului articolelor științifice de înaltă calitate și impact, ceea ce creează o bază încă și mai bună pentru viitoare colaborări, finanțări și publicații. Per ansamblu, punctul de *brain networking* al instituției are deci rolul să genereze un cerc virtuos de expertiză, finanțare și impact științific și tehnic. Acest tip de dinamică va ajuta desigur și la creșterea activităților economice și sociale în comunitățile locale - orașele și regiunile României și Europei Centrale. Pentru a păstra perspectiva, nu vorbim totuși doar de România, ci de această parte a Uniunii Europene care acum este în proces de convergență economică cu partea de vest a Uniunii.

În conceptul de *brain networking* motorul este universitatea (sau institutul, după caz). Nu Ministerul, și nu cercetătorul individual. Ministerul poate facilita (prin politici bune), sau poate frâna (prin politici proaste) un program de *brain networking*. Dar nu poate face treabă în locul universităților. Cercetătorul individual poate fi un agent mobilizator în plus la expertiza sa, dar nu poate substitui capacitatea instituțională a universității.

În acest moment nu știu dacă există deja modele consolidate de implementare a conceptului de *brain networking* în alte țări. Conceptul a intrat în circuitul internațional larg cu doar 4 ani în urmă. Percepția este pozitivă, studiul fiind deja citat de alte studii (la aceasta dată, am numărat 4 în SCOPUS, 19 în Google Scholar) și este de așteptat că acest concept să fie preluat mai departe în dezbaterile privind politicile naționale de cercetare-inovație și educație. Concepte alăturate sunt „brain drain” și opusul său „brain gain”, precum și „brain circulation”, în contextul mai larg al mobilității globale a cercetătorilor științifici. Voi dezvolta subiectul într-un nou articol, pe care sper să-l realizez în următoarele 12 luni.

Este important de reținut și că aspectul cultural românesc este doar un filtru. Sigur că ne este drag, dar este doar unul din posibilele filtre pe care le aplicam în efortul nostru de a înțelege mobilitatea globală a cercetătorilor științifici, același lucru fiind valabil de altfel și pentru diaspora de *business* (afaceri). Trebuie înțeles bine acest aspect, pentru că **importanța diasporei științifice românești nu constă doar în aceea că este românească, ci mai ales în aceea că este globală, este deja integrată cu alte rețele de experți (chimisti, economiști și așa mai departe), și prin aceasta fiecare individ „highly skilled” poate fi un amplificator al interacțiunilor profesionale care au impact în România.** Știm foarte bine că pentru a stimula performanța, instituțiile românești de cercetare-educație și inovație trebuie să fie cât mai bine conectate la această capacitate de experți globală, iar diaspora științifică românească poate facilita acest lucru. Cu alte cuvinte, și nu sunt eu primul care spune asta, **când atragi într-un proiect românesc un cercetător român experimentat de la o universitate de vârf din Occident, în realitate nu-l aduci numai pe el, ci aduci un întreg laborator și toată rețeaua lui profesională.** Scopul mai larg al universităților trebuie să fie acela de aduce cât mai mulți oameni competenți, indiferent de limba lor maternă.

În limba română *brain networking* ar putea fi tradus prin „rețea profesională”. Deocamdată cred că este foarte bun și potrivit importul pur și simplu al termenului din engleză, nu văd o problemă în asta, din contră. Iar în cazul în care este aleasă o variantă considerată echivalentă în limba română, cred că este necesar ca aceasta să fie urmată în paranteză de expresia originală în limba engleză. Nu se pierde nimic din identitatea noastră românească, din contră, se stimulează prezența românească în comunitatea țărilor dezvoltate.

Dacă îmi permiteți o paranteză, să știți că limba engleză nu mai este de mult „limba englezilor”, ci este limba tuturor. Cu atât mai mult în domeniile profesionale care sunt globale prin însăși natura lor, precum *business* (afaceri) sau precum cercetarea științifică, limba engleză este limba de lucru din capul locului. **Este de evitat plasarea discuțiilor despre diasporă, progres și *brain networking* într-un context româno-românesc.** Cel puțin eu personal, **prefer întotdeauna să vorbim despre România ca și context cultural (și parte a identității noastre) în contextul mai larg al Uniunii Europene și al comunității Nord Atlantice.**

Știți, câteodată este utilă definirea unui concept și prin „ceea ce nu este”. În spiritul clarității, aș spune că ***brain networking* nu este despre cum să recuperăm ce n-am avut, ci despre cum să reușim împreună**

prin prezență și acțiune internațională. Deci aș folosi „rețea profesională” mai degrabă ca expresie sinonimă expresiei „brain networking” decât ca echivalent în limba română. Varianta originală în limba engleză păstrează însă avantajul de a nu mai avea nevoie de alte precizări.

A.C.C.: *Ce ecou a avut acest concept în rândul comunității științifice românești? Dar în cadrul autorităților Statului român? Ați simțit cumva de la lansarea ideii și până acum că cineva a construit ceva concret pe marginea ei?*

I.M.C.: Fiecare concept, idee sau chiar tehnologie lansată în publicațiile profesionale academice are nevoie nu numai de un anumit timp de cristalizare, ci și de un anumit timp de gestație înainte de a începe să aibă un impact vizibil în cercetare-inovație.

La momentul lansării conceptului în seminarul european UNISO în 2005 și 2007, la care participanții provin în mare parte din România și din Franța, conceptul a fost foarte bine primit. Sigur, se înțelegea deja că provocarea va consta în aplicarea lui, dar se recunoștea potențialul ideii. Au fost manifestate speranțe legate de succesul unui astfel de demers și am primit încurajări.

Ulterior, la momentul realizării anchetei din 2008, răspunsurile membrilor diasporei au fost per ansamblu foarte pozitive, pe alocuri entuziaste, pe alocuri sceptice. Recomandările suplimentare m-au ajutat la formularea conceptului și sugestiilor de implementare, așa cum se pot citi în articolul din 2010. Este vorba aici în special de membrii [Asociației Ad Astra](#) (care era și încă este principala Asociație care implica diaspora științifică românească) sau simpatizanți care au un profil public pe situl Asociației (www.ad-astra.ro/). Eu însumi nu sunt membru, ci simpatizant al Asociației.

Odată publicat articolul din 2010, l-am trimis atât Rectoratului Universității Alexandru Ioan Cuza (U.A.I.C.) din Iași, cât și Ministerului Educației (Domnului Ministru de atunci, Daniel Funeriu - deși nu am primit nicio confirmare, sper că l-a primit). La acel moment, studiul meu venea ca o completare și o propunere de abordare în contextul mai larg al reformelor care erau deja demarate. La rândul ei, U.A.I.C. era un puternic vârf de lance al reformei mediului academic din România. Din păcate, după acea perioadă de progres al reformelor au fost făcuți pași înapoi începând cu vârful crizei economice din 2010-2011. În prezent eu sper să prindă contur un nou ciclu de reforme pentru creșterea competitivității științifice și tehnologice a României.

Sigur, unele instituții de cercetare-inovație și educație românești au început deja să aprecieze avantajele implicării membrilor diasporei științifice în propriile lor programe, chiar dacă nu fac referire explicită la un concept sau altul. Dar cam timid. Totuși, ca exemplu clar, pozitiv și foarte încurajator, aș remarca preluarea recentă în mod explicit a conceptului de *brain networking* de către Academia de Științe Medicale (A.S.M.) din România, prin efortul Profesorului Irinel Popescu, Președintele A.S.M. (<http://cnci.ancs.ro/downloads/g.pdf>).

A.C.C.: *Așa cum ne spuneți mai devreme, în luna martie a anului 2010, în numărul 37(2) al revistei Science and Public Policy, ați publicat o analiză actualizată a conceptului dumneavoastră cu titlul:*

„Turning brain drain into brain networking”. Vă invit să îmi răspundeți la o serie de întrebări pe marginea acestui articol.

A.C.C.: *În urmă cu 4 ani afirmați, ca și acum că, implicarea virtuală a membrilor diasporei științifice românești în cercetarea de acasă este de preferat mobilității fizice. Cum se împacă acest lucru cu lipsa de modele fizice de acasă? Sunt modelele „virtuale” suficient de atractive pentru a genera revigorarea cercetării românești, inclusiv finanțarea acesteia?*

I.M.C.: N-aș vrea să intru într-o discuție detaliată despre tranziție, dar eu nu cred că în România lipsesc oamenii de valoare. Cred că problema nu stă în modele, ci în inversarea ordinii valorilor în perioada schimbărilor socio-economice de la un tip de societate la altul, la tipurile de constrângeri care trebuie gestionate individual și asociativ, la tipul de sprijin la care se poate face apel și, în final, la deciziile concrete individuale și colective. Personal, când am decis în 2000-2001 să îmi încep cariera profesională cu un doctorat la o universitate competitivă din Occident, n-am avut niciun model direct pentru asta. La urma urmei, **daca avem un model îl folosim, iar daca nu-l avem, îl facem prin acțiune personală.** Ca majoritatea celor din diaspora științifică românească, poloneză, irlandeză și așa mai departe, am căutat, am învățat ce-am avut de învățat, am decis și am făcut. Și prin aceasta nu am fost deloc unic. Pe plan colectiv, am învățat unii de la alții așa cum am putut, ne-am într-ajutorat ca și colegi.

La urma urmelor, modelele nu sunt generatorii schimbării, ci doar catalizatorii acțiunilor personale sau asociative.

Dar la fel de important, în opinia mea, este că aici vorbim de știință și tehnologie, unde majoritatea modelor sunt „virtuale”. **Știința este globală, colaborezi cu mulți, dar interacționezi în mod fizic doar cu puțini. În acest sens, ce este „virtual” nu este mai puțin real.** În plus, posibilitățile tehnologice și de comunicație actuale au ca efect o contracție a timpului și spațiului, în termenii experienței personale și manageriale. Deci da, **modelele virtuale pot fi suficient de atractive.** Depinde de fiecare situație și fiecare persoană în parte. În plus, cu o bună organizare, modelele fizice care există în România pot fi solicitate pentru sfaturi sau pentru a ajuta la organizarea interacțiunii în rețelele de experți, în punctele de *brain networking*.

Ca o paranteza, avem din păcate și modele negative. De exemplu, faptul că Miniștrii din Guvernul României sunt plagiatori dovediți este împotriva interesului României de a construi o societate bazată pe valoare. Acest lucru este trist, mai mult, este o rușine pentru România și este o palmă grea și teribil de nemeritată pe obrazul profesioniștilor din cercetare și educație.

Totuși, acest lucru nu este și nu ar trebui să fie o scuză pentru nimeni. Din contră, această situație este probabil provocarea ideală pentru a demonstra în perioada următoare că fraudă se plătește întotdeauna, chiar dacă uneori cu întârziere.

A.C.C.: *În cadrul aceluiași articol arătați că peste 95% dintre participanții la un sondaj realizat de dumneavoastră (toți erau cercetători de origine română, membrii ai Asociației Ad Astra, care lucrează în*

străinătate) ar fi interesați să colaboreze cu cercetători români care activează în România, iar peste 75% din participanți ar fi interesați să se implice în reforma sistemului de învățământ superior și de cercetare de acasă. Din cunoștințele dumneavoastră acum, la mai bine de 4 ani de la centralizarea acestor răspunsuri, s-a concretizat ceva pe marginea îmbunătățirii comunicării din cadrul comunității științifice românești sau a reformării învățământului și cercetării românești?

I.M.C.: Nu toți respondenții studiului au fost membri Ad Astra. Erau în baza de date a Ad Astra, ceea ce însemna că puteau fi membri sau simpli simpatizanți, suporteri. Mai sunt și alte criterii profesionale de selecție a respondenților; un criteriu minimal a fost ca potențialul respondent să fi publicat cel puțin un articol științific trecut prin procesul riguros de *peer-review* la o revistă profesională recunoscută prin factorul său de impact („Impact Factor”). Detaliile pot fi citite în articol.

Scopul *brain networking*-ului este realizarea de proiecte și colaborare instituțională directă. Obiectivul nu este comunicarea în sine, sau, mai bine zis, nu se oprește aici, ci conlucrarea profesională substanțială. După cum spuneam, programe concrete de *brain networking* rămân a fi făcute, dar **nu mă îndoiesc că disponibilitatea diasporei de a se implica în reforma din România a rămas crescută, iar dimensiunile diasporei chiar au crescut între timp.** În general, relațiile cu universitățile din România au rămas la nivelul de interacțiuni personale, colegiale. Nu cunosc însă să existe undeva un sistem eficient de implicare a diasporei, *brain networking* sau altcumva. Eu personal am fost implicat într-un număr de proiecte, am relații profesionale în special cu U.A.I.C. din Iași. Comunicare există și va exista. În ceea ce privește schimbările majore, deocamdată s-ar părea că ne aflăm într-o perioadă de așteptare determinată de realitățile politice și ultima criză economică.

A.C.C.: *Vorbiți în repetate rânduri de tiparul migrației alimentat de diferența de oportunități profesionale și financiare între țara de origine și țara de destinație. În mare parte această diferență s-a conservat de la lansarea conceptului de „brain networking”. Există însă ceva care s-a schimbat destul de mult în ultimii 7 ani, respectiv imaginea românilor în lume, în UE în mod special. Acest lucru colaborat cu o finanțare mai puțin consistentă a cercetării în UE afectează în vreun fel remigrația (migrația de revenire) a cercetătorilor români?*

I.M.C.: **La nivelul individual al cercetătorilor științifici care lucrează la instituțiile de top ale lumii, imaginea profesională a românilor nu are niciun fel de problemă, din contră.** Neajunsurile sunt de altă natură, și ele se văd foarte clar la nivelul proiectelor europene: cu anumite excepții notabile, **laboratoarele din România nu sunt competitive. Nu câștigă proiecte europene decât foarte rar. Sau nici măcar nu intră în competiție.** Din nou, nu este vorba doar de România, problema fiind vizibilă în întreaga regiune estică, din Estonia până în Bulgaria, la care se adaugă și alte regiuni mai „periferice” din punct de vedere al puterii economice, lucru evidențiat de recenta criza economică. În dezbaterile de la nivelul Uniunii Europene, atitudinea predominantă este următoarea: **Uniunea Europeană trebuie să fie competitivă la nivel de cercetare-inovație în raport cu altele blocuri economice ale lumii, prin urmare banii europeni dedicați cercetării trebuie dați celor care demonstrează performanță, orice „pomană”**

pe criteriile neștiințifice fiind în realitate bani aruncați. (*Menționez că pentru politici de dezvoltarea regională echilibrată a Uniunii există alte mecanisme*).

Per ansamblu, au existat anumite speranțe pentru cei care au dorit să se întoarcă în România, începând cu perioada 2010-2012 de reforme susținute de Daniel Funeriu. Unii s-au întors, și majoritatea au fost mai degrabă dezamăgiți. Ad Astra are meritul de a se fi implicat puternic în acțiune și de a fi documentat foarte bine schimbările din toată această perioadă și până în prezent. Știu că situații similare au fost și sunt și în Polonia și alte țări din regiune ca să păstrez perspectiva. Rămâne de văzut ce înseamnă asta pentru perspectivele de *brain networking*. Cu siguranță, la nivelul politicilor universităților românești și la nivelul deciziilor membrilor diasporei științifice, aceste experiențe și context dau niște semnale negative în sensul că migrația de revenire reprezintă un risc crescut pentru un cercetător care ar dori să-și continue cariera în România. În aceste condiții, *brain networking* devine încă și mai mult o soluție mai realistă de implicare în România.

A.C.C.: *Pentru că tot am atins subiectul remigrație, ați putea să evaluați dacă există o diferență notabilă între apetitul pentru remigrație a românilor înalt calificați din străinătate funcție de locul unde și-au terminat studiile? Există o remigrație diferită a românilor cu studii în străinătate față de cei care și-au terminat studiile în România?*

I.M.C.: Cred că tocmai ați formulat un foarte interesant și relevant subiect de studiu. Rămâne de văzut. În următorul articol privind *brain networking* voi încerca să caut niște răspunsuri și la aceste întrebări. Dar o ipoteză de lucru ar fi că nu există o diferență notabilă. De ce, pentru că așa cum spuneam mai devreme, știința este globală iar locul este doar un context. Mult mai mult, contează posibilitățile de succes profesional prin interacțiune cu colegii și instituțiile care au ceva de spus, indiferent unde s-ar afla acestea. Sigur, factorul economic are importanța lui, ca parte a acestui tablou profesional mai complex.

Dar există aici o nuanță importantă pe care aș dori să o subliniez. Pentru scopul dialogului nostru care privește Romania, ați definit remigrația ca migrație de revenire în România. Dar să nu cădem în capcana propriilor definiții. Atunci când ne întoarcem la contextul global, vorbim de fapt de o mobilitate permanentă a celor cu calificări înalte între diverse locații de pe acest glob, România fiind doar o mică parte în acest tablou larg. Ar fi inadecvat să ținem România într-o logică bi-polară gen România versus Restul Lumii. Mai degrabă, mi se pare corect să vedem România ca un spațiu (din acest tablou general global) pe care îl dorim să devină cât mai atractiv și cât mai conectat fluxurilor globale majore de oameni cu calificări înalte. Mai ales că în acest flux, doar o mică parte sunt români. Ce poate face diaspora cu adevărat pentru România este să atragă această țară în circuitele globale majore ale valorii în general și al resurselor umane (care întrețin aceste valori) în particular. Acest lucru este în opinia mea mult mai realist și mai important decât „să mă întorc, să nu mă întorc eu însumi în România”. Cu alte cuvinte, **rolul diasporei în această discuție nu este să se plângă de oportunitățile pe care eventual nu le are ea însăși în Romania. Din contră, în opinia mea diaspora trebuie să-și asume rolul istoric de a ajuta România să devină un spațiu al oportunităților pentru oamenii de valoare din toată lumea. Și asta și**

face deja. Căci dacă vrem ca România să fie - de exemplu - ca S.U.A. în termenii atractivității pentru cei cu calificări înalte, atunci **trebuie să facem în așa fel încât - păstrând proporțiile - americanii să dorească și ei să vină în România, așa cum poate își doresc să vină în Marea Britanie sau în Olanda pe parcursul carierei lor științifice și vieții lor.** Nu numai invers. Aceștia sunt termenii în care trebuie să discutăm viitorul. Trebuie să ieșim din defensivă. Avem nevoie de o nouă ofensivă la nivelul creării oportunităților. Si, orice s-ar spune, **România poate pune pe picioare această dinamică pozitivă, cu competența care există deja atât în România, cât și în diasporă, și beneficiind de contextul apartenenței la Uniunea Europeană și comunității occidentale în general.**

A.C.C.: *Articolul dumneavoastră citat mai sus nu s-a rezumat numai la identificarea problemei migrației creierelor. Ați realizat de asemenea și o schemă a implementării „brain networking-ului” în România. O putem detalia un pic vă rog?*

I.M.C.: Pe paliere instituționale, relevante sunt:

- Ministerul (care poate facilita un program de *brain networking* prin politici de suport indirect);
- Universitatea (care organizează în sânul ei un punct de *networking*);
- Cercetătorii științifici locali (din cadrul laboratoarelor universității) și
- Cercetătorii științifici din diasporă.

Universitatea trebuie să asigure inițierea și susținerea punctului de *brain networking* în așa fel încât cercetătorii științifici din universitate și din diasporă să fie puși în legătură și ajutați, prin intermediul acestui punct de *brain networking*, să dezvolte proiecte concrete, proiecte care să fie în interesul profesional al tuturor experților implicați, și în interesul universității de a-și dezvolta capacitatea și producția științifică și prestigiul științific.

Brain networking este un concept care, implementat eficient, poate ajuta universitățile să-și dezvolte resursele umane în mod sistematic. Este și o ironie aici, evident, căci chiar rațiunea de a fi a unei universități este resursa umană.

Astfel, rolul și prestigiul educațional al universității mai poate fi sporit și prin implicarea membrilor diasporei în cursuri, conferințe (inclusiv prin video-conferințe) și lista poate continua. Membrii diasporei pot fi invitați ca și cadre didactice. Distanța geografică este un obstacol din ce în ce mai mic. În mod curent, în mediile științifice, experți valoroși sunt solicitați și afiliați cu două sau mai multe instituții în paralel, chiar dacă instituțiile se află în țări diferite, chiar continente diferite. Este doar o chestiune de organizare.

Din păcate deocamdată, dincolo de unele cazuri sporadice în care experți din diasporă sunt invitați pentru o acțiune sau alta, universitățile românești nu par foarte interesate de utilizarea diasporei ca resursă de dezvoltare proprie. **Pentru mine, semnalul că universitățile românești au înțeles oportunitatea pe care o reprezintă diaspora este intrarea acestora în competiție, începerea „bătăliei” pentru atragerea acestor experți. Ori acest lucru nu s-a întâmplat încă.**

La nivelul implementării, aş mai atrage atenţia la două detalii importante:

În primul rând, **Ministerul poate şi trebuie să aibă numai rolul de facilitator, nu de coordonator. Un mecanism de *brain networking* are sens numai la nivelul universităţii şi autonomiei sale.** Ministerul poate însă să sprijine universităţile în mod indirect, prin netezirea acelor elemente de context care pot fi o barieră în calea implicării diasporei în România - mai ales la nivelul legislaţiei. Ministerul mai trebuie să favorizeze standardele de performanţă aşa cum reies ele din competiţia globală pentru performanţă în cercetare, inovaţie şi educaţie. Ministerul îşi mai poate oferi suportul prin co-finanţarea unor activităţi care implică diaspora, dar într-un mod care să nu distorsioneze necesara competiţie dintre universităţi. Căci numai din competiţie se naşte performanţa.

În al doilea rând, **nu ştim încă în ce măsură membrii laboratoarelor din România sunt interesaţi să-şi expună nivelul şi frustrările prin interacţiune directă cu membrii diasporei ştiinţifice** (care în general au un nivel foarte performant). Cu siguranţă sunt numeroşi cei care ar vedea acest mecanism de *brain networking* ca o oportunitate de a deveni mai performant el însuşi / ea însăşi. Alţii însă vor vedea acest mecanism ca un pericol pentru modul lor obişnuit de complacere în mediocritate şi fofilare prin lacunele sistemului actual de cercetare din România. Nu ştiu care *trend* (curent) va predomina, şi cu ce consecinţe la nivelul organizării universităţii. De aceea, cred că este necesar un mecanism de

- a) explicare a avantajelor,
- b) de încurajare a celor care au un cât de mic interes sau curiozitate, şi
- c) de sprijinire în sensul de a le facilita efortul în propriul lor demers de a deveni mai buni.

A.C.C.: *La nivel micro amintiţi succesul realizării unor reţele profesionale care au rol de punte între profesioniştii şi cercetătorii emigraţi şi cei rămaşi acasă, în special în cazul Chinei. Din cunoştinţele dumneavoastră există astfel de exemple şi printre cercetătorii şi profesioniştii români?*

I.M.C.: La nivelul persoanelor, cu siguranţă da. Ad Astra este o sursă de exemple în acest sens, dar cu siguranţă sunt mult mai multe. Dificultatea este crearea unor mecanisme instituţionale care să multiplice în mod activ acest tip de interacţiune, şi să-i confere capacitatea de a avea un impact la scară mare.

China este un caz foarte interesant, dar nu foarte relevant pentru ce are de făcut România. Cred că ar trebui să mutăm discuţia la o unitate politică corespunzătoare, şi aceasta este UE. Căci Uniunea se confruntă şi ea în ansamblu cu *brain drain* (spre exteriorul ei, sau între ţările componente), mai ales în partea de est şi în partea de sud. Şomajul tinerilor este dramatic în ţările din sudul UE, peste 50%, ceea ce determină un *brain drain* accelerat, care afectează întreaga Uniune.

De asemenea, există anumite deficienţe ale sistemului de cercetare şi inovaţie la nivelul UE, chiar şi în ţările dezvoltate, una din consecinţe fiind emigraţia talentului în America de Nord sau în alte părţi ale lumii. Este o **problemă complexă care diluează aproape complet relevanţa politicilor naţionale, şi care**

cere politici coordonate la nivel UE (ceea ce nu înseamnă neapărat mai multă birocrație, poate să însemne chiar mai puțină, dar inteligentă și coordonată).

A.C.C.: *Au trecut 4 ani de când afirmați la finalul articolului dumneavoastră că: „Descrierea curentă a diasporei române nu va rămâne la fel o dată cu trecerea timpului; calitatea profesională a diasporei române probabil va crește în următoarea decadă, dar implicarea celor plecați în ceea ce se întâmplă acasă poate descrește pe măsură ce se integrează social și profesional, mai ales în eventualitatea absenței unor politici de muncă care să stimuleze implicarea lor în România”. De atunci și până acum aceste politici de stimulare a remigrației au rămas modeste spre absente. Simțiți în prezent o anumită detașare a resurselor umane românești înalt calificate emigrate de mai mulți ani față de România?*

I.M.C.: Uneori simt o anumită detașare, dar nu neapărat una ireversibilă. Mai degrabă o așteptare, hai să o numim „pauză de gândire”. Pe de altă parte, există acum posibilități de comunicare mai mari ca niciodată, iar **România merge totuși în sus din punct de vedere economic, șansa ei fiind tocmai apartenența la Uniunea Europeană și comunitatea Nord Atlantică în general**. Actualele negocieri TTIP (Parteneriatul Transatlantic pentru Comerț și Investiții, negociat în prezent între UE și SUA) la care participăm ca parte a Uniunii au rolul de a mai înlătura niște bariere, ceea ce înseamnă de fapt noi oportunități. **Cred că avem nevoie de proiecte majore de țară care să motiveze și să mobilizeze această resursă a națiunii române**. Orice este posibil.

A.C.C.: *Pentru că am ajuns aici, cum vedeți dumneavoastră evoluția României pe termen mediu și lung, cu accent pe succesul valorificării resurselor umane înalt calificate tot mai numeroase din diasporă?*

I.M.C.: Haideți să începem cu o referință. În raportul *Innovation Union Scoreboard 2014 (IUS2014)*, http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius/ius-2014_en.pdf, care analizează nivelul performanțelor țărilor europene în domeniul inovației, se observă că acea convergență dintre țările Uniunii Europene este o realitate, sigur cu o sincopă cauzată de ultima criza economică. România este în acest *trend* (tendință) și chiar a avansat față de alte țări în comparație cu anii anteriori, fiind acum pe locul 26, înaintea Letoniei (27) și Bulgariei (28), dar în urma Poloniei (25) și Lituaniei (24). Mai precis, **suntem încă în categoria „Modest Innovators” (inovatori slabi), ultima din cele patru categorii de performanță ale Uniunii**, celelalte fiind „Innovation Leaders” (lideri în inovație), „Innovation Followers” (plutonul secund al inovației) și „Moderate Innovators” (inovatori mediocri). Este un indice calculat pe baza unor indicatori printre care și resursa umană, alături de eficiența sistemului de cercetare, economie și investiții. La pagina 65 a acestui raport sunt detaliați indicatorii României. **De la această realitate dureroasă trebuie să plecăm noi în construirea ofensivei de dezvoltare științifică și tehnologică**. Știm cu toții ca România poate atinge vârfurile performanței științei și tehnologiei, și că are chiar vocație de lider în multe domenii, dar uite că România avansează prea încet. În opinia mea, aceasta arată, printre altele, că **mecanismele actuale de implicare a diasporei științifice și tehnice sunt complet insuficiente, mica tendință pozitivă indicată în IUS2014 rămânând în mare parte doar un efect al contextului apartenenței la Uniunea Europeană**. Ne lipsește un proiect major de dezvoltare a științei, a tehnologiei

și a inovației, un proiect care să facă un salt fără precedent înainte. Și nu vorbesc aici de o politică de încurajare din partea agențiilor publice, deși și aceasta este necesară, ci de un proiect major nou al experților, pe care Statul să fie practic obligat moral să-l susțină, sau cel puțin să nu-l împiedice, proiectul fiind în interesul evident al cetățenilor și al investitorilor. Conceptul de „brain networking” ar putea fi parte a chimiei instituționale ale unui astfel de proiect, un factor facilitator al mobilizării resurselor umane. Dar el rămâne desigur un instrument managerial și instituțional, nu un proiect în sine. **Pe termen mediu, să zicem în următorii 5-10 ani, cred că România se poate complăce (dacă așa decide să se comporte) să plutească în grupul țărilor aflate în eterna convergență lentă către țările mai dezvoltate decât ea, ceea ce ar fi o ratare și o mare dezamăgire inclusiv pentru diasporă.** Și, din nou, când spun România, mă refer la cetățenii români (nu la Statul român). Sau, România poate demara unul sau două proiecte care să facă ceea ce Statul nu a fost capabil să facă până acum.

Personal, cred ca **diaspora ar putea face mai mult decât a făcut până acum, și mai ales altfel. Am în vedere aici ceva mai puțin lobby pe lângă urechile tocite ale Statului, și ceva mai multe proiecte cu impact transformator la nivelul experților și al societății și economiei.** Cred că până acum, toate eforturile au fost făcute într-o logică de reformare a Statului. Acest lucru a fost necesar în perioada tranziției și a reformelor Statului, iar această abordare a avut câteva succese. Dar acum avem nevoie de mai mult. Nu trebuie să uităm că știința și tehnologia, inovația și *business*-ul (afacerile) nu sunt și nu trebuie să fie subordonate Statului, din contra. Nici chiar atunci când este vorba de așa-numita „cercetare fundamentală”, căci în practică există întotdeauna un gradient și o interacțiune complexă între cercetarea fundamentală și cercetarea „aplicată”. Aș formula un îndemn - *Haideți să nu mai așteptăm ca România să „recunoască meritele” diasporei din știință, tehnologie și business (afaceri).* Nu contează unde locuim și muncim, cât suntem români în suflet și în acte, România suntem noi. Statul există să ne servească pe noi, nu invers.

Pe termen lung, părerea mea este ca România ca țara poate să intre în grupul liderilor europeni. Viitorul nu-l prezici, dar te pregătești pentru el formulând și dezvoltându-ți opțiunile. Și, pentru a pune iarăși lucrurile în context, știința și tehnologia se află ele însele într-un complex și rapid proces de transformare, și este important să ținem cont de aceste dinamici dacă nu vrem să rămânem tot timpul cu un pas în urmă. Cred că trebuie să începem să experimentăm noi tipuri de proiecte și să ne dezvoltăm capacitatea de a performa în știință, tehnologie și inovație, în legătură directă cu industriile și cu provocările actuale.

A.C.C.: *Sunt încântat dl. Ciumașu că am șansa de a „sta de vorbă” virtual cu dumneavoastră. Sunt sigur că cititorii noștri vor aprecia la fel de mult ca și mine explicațiile dumneavoastră generoase dedicate conceptului de brain networking. Aș vrea să încheiem acest interviu cu planurile dumneavoastră de viitor. În afara noului articol despre brain networking care probabil va include multe din ideile expuse mai sus, la ce mai lucrați în prezent? În ce proiecte v-ați propus să vă mai implicați?*

I.M.C.: Plăcerea este a mea, și vă sunt recunoscător pentru ocazia acestui dialog.

Proiectele mele de viitor sunt legate în principal de inovație și dezvoltare durabilă. Mă aflu în plin proces de constituire la Versailles/Paris a unui cluster de inovație - *Institute of Innovation for Transition to Sustainability (INTRAS)*. Este o continuare și o extindere a activității mele de la Universitatea din Versailles (UVSQ) de unde m-am implicat în mai multe alianțe profesionale, și unde am dezvoltat și condus în perioada 2010-2013 programul *International Master in Management of Eco-Innovation*, un program de master în limba engleză, primul din lume dedicat în întregime eco-inovației, și conceput ca parte integrantă a unui cluster de actori industriali, universitari și guvernamentali.

Pentru cei potențial interesați de subiect, aș sugera:

- un raport al unui seminar studenți-industrii, pe tema orașelor:
https://proxy.reeds.uvsq.fr/yggdrasil/sites/default/files/Is_there_a_future_for_eco-cities.pdf
- un raport al unei dezbateri universitați-industrii, pe tema energiei:
<http://sciencebusiness.net/Assets/fedba2ae-51e2-4adf-bf66-0ba3993159b6.pdf>

Acest nou institut funcționează și ca un hub al unei rețele internaționale de antreprenori și experți în diverse discipline relevante în interacțiunea multidisciplinară tipică proiectelor de dezvoltare durabilă - și care provin atât din științele sociale și umane, cât și din științele naturii și ingineresti. În esență, aplicăm conceptul de *brain networking* pentru lucrul cu acești experți, dar obiectivul nu este legat de o țară anume, ci de dezvoltarea unui program de inovație și platforme de demonstrație sistemică la nivelul orașelor. Lucrez și cu colegi romani, și sper ca numărul lor să crească în viitor.

A.C.C.: *Vă mulțumesc și vă doresc mult succes!*

I.M.C.: Și eu vă mulțumesc!

Interviu realizat de Alexandru Cosmin Codreanu cu dr. Ioan M. Ciumașu în data de 25 mai 2014.

Elementele biografice ale dr. Ioan M. Ciumașu:

2013 Sept - Prezent	Președinte fondator, Institute of Innovation for Transition to Sustainability - INTRAS, Versailles/Paris
2014 Aprilie - Prezent	Membru al Consiliului Director, Observatoire de Versailles Saint Quentin-en-Yvelines (OVSQ), (http://www.ovsq.uvsq.fr/), Université de Versailles Saint Quentin-en-Yvelines (UVSQ)
2010 Sept - Prezent	Membru în Juriul de Selecție al ACES Awards, premiul pan-european pentru start-up-urile generate de universități (spin-offs), organizat de Science Business

2010 - 2013

Profesor asociat în Dezvoltare durabilă urbană și eco-inovație, Universitatea din Versailles Saint Quentin-en-Yvelines (UVSQ)

- Director al programului „International Professional Master in Management of Eco-innovation”

- Program de inovație cu parteneri industriali - SNCF, GDF Suez, Alstom Grid, Saur, Italcementi

- Reprezentant din partea UVSQ în cadrul European Institute of Innovation and Technology (EIT), Climate Knowledge and Innovation Community (Climate KIC)

- Reprezentant din partea UVSQ în rețeaua de inovație Science | Business

(<http://www.sciencebusiness.net/>)

Anterior 2010: Licență (Biologie) și Master (Managementul Resurselor) la Universitatea A.I. Cuza din Iași, România, (UAIC), doctorat (magna cum laude) la Universitatea Tehnică din Muenchen (TUM), cercetător invitat la Institutul de Chimie Ecologică, Centrul Helmholtz pentru mediul înconjurător și sănătate, Neuherberg-Muenchen, Germania (<http://www.helmholtz-muenchen.de/>), cercetător asociat și coordonator științific al Centrului de expertiză pentru exploatarea durabilă a ecosistemelor (CEEX), Universitatea A.I. Cuza, Iași, România.